

بررسی آسیب‌های روان‌شناختی کودکان ایرانی در طلاق والدین: یک مطالعه مروی نظاممند A systematic review: Investigating the psychological damage of Iranian children in parental divorce

Marziyeh Hosseinzadeh Dashti

Ph.D. Student in Counseling, Faculty of Humanities, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Keyvan Salehi *

Associate Professor, Department of Curriculum Development & Instruction Methods, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

kevansalehi@ut.ac.ir

Hossein Keshavarz Afshar

Associate Professor, Counseling and Educational Psychology Department, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Mohammad Javadipour

Associate Professor, Department of Curriculum Development & Instruction Methods, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

مرضیه حسین‌زاده دشتی

دانشجوی دکتری مشاوره، دانشکده علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات،
دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

کیوان صالحی (نویسنده مسئول)

دانشیار، گروه برنامه‌ریزی درسی و روش‌های آموزشی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

حسین کشاورز افشار

دانشیار، گروه مشاوره و روان‌شناسی تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

محمد جوادی پور

دانشیار، گروه برنامه‌ریزی درسی و روش‌های آموزشی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Abstract

Divorce of parents is a fateful and risky incident in a child's life. The present study seeks to identify and classify the psychological injuries of divorced children. For this purpose, 3296 documents were retrieved from the Iranian scientific databases including Magiran, SID, Noormags, and Ensani from 2006 to 2023. Then, using the CASP evaluation checklist, 26 documents were selected and analyzed. The findings led to the extraction of 42 criteria to explain the psychological damage of children of divorce, and its classification in the form of 2 intrapersonal (26 criteria) and interpersonal (16 criteria) dimensions. Among the identified criteria, children of divorce are more likely to face a decrease in mental health and self-esteem and an increase in anxiety, anger, and aggression, and they suffer from problems such as incompatibility, depression, sadness, isolation, and loneliness. These psychological injuries are the source of many social problems and dysfunctions, and lack of attention can cause double risks. The continuation of the alarming, exponential and sometimes exponential trend of divorce statistics and the continuation of the current approaches, decision-making, decisions, and actions, which are mainly formal, passive, reactive, insular, and fragmentary, can not only face serious risks to individual and family health but also the foundation of Islamic culture. It brings double damage to Iran in terms of public and national security. It seems that the continuation of this dangerous trend is the biggest soft threat to society, which seriously threatens the foundation, health, growth, and stability of Islamic-Iranian culture.

چکیده

طلاق والدین یک رخداد سرنوشت‌ساز و مخاطره‌برانگیز در زندگی کودک است. مطالعه حاضر به دنبال شناسایی و دسته‌بندی آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق است. بدین‌منظور در پایگاه‌های داده‌های ایرانی شامل مگیران (Magiran)، مرکز اطلاعات علمی (SID)، پایگاه تخصصی نور (Noormags) و پرتال جامع علوم انسانی (Ensani)، در بازه زمانی ۱۴۰۲-۱۳۸۵ تعداد ۳۲۹۶ سند بازیابی شدند. سپس با استفاده از فهرست وارسی برنامه مهارت‌های ارزیابی انتقادی (CASP)، ۲۶ سند بر اساس ملاک ارتباط، سودمندی و اعتبار مطالعه و تحلیل انتخاب شدند. یافته‌ها به استخراج ۴۲ ملاک برای تبیین آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق و دسته‌بندی آن در قالب ۲ بُعد درون‌فردي (۲۶ ملاک) و بین‌فردي (۱۶ ملاک) منجر شد. از میان ملاک‌های شناسایی شده، کودکان طلاق بیشتر با کاهش سلامت روان و عزت‌نفس و افزایش اضطراب، خشم و پرخاشگری مواجه بوده و از مشکلاتی نظیر ناسازگاری، افسردگی، غم، اندوه، انزوا و تنها‌بی رنج می‌برند. این آسیب‌های روان‌شناختی منشأً بسیاری از مشکلات اجتماعی و کُرکارکدی‌ها است. ادامه روند نگران‌کننده، تصاعدی و گاه‌آنایی امارات‌های طلاق و تداوم رویکردها، تصمیم‌سازی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات عمده‌ای صوری، منفعل، واکنشی، جزیره‌ای و مقطعي حال حاضر، نه تنها می‌تواند سلامت فردی و خانوادگی را با مخاطرات جدی مواجه کند، بلکه بنیان فرهنگ اسلامی ایرانی را در ابعاد کلان امنیت عمومی و ملی با صدمات دوچندانی همراه می‌سازد. به نظر می‌رسد تداوم این روند خطرناک بزرگترین تهدید نرم جامعه است که بنیان، سلامت، بالندگی و پایداری فرهنگ اسلامی - ایرانی را بشدت تهدید می‌کند.

واژه‌های کلیدی: آسیب‌های روان‌شناختی، تبعات طلاق والدین، کودکان طلاق، مروی نظاممند.

Keywords: Psychological Injuries, Consequences of Parental Divorce, Children Of Divorce, Systematic Review.

مقدمه

خانواده، پایه اساسی اجتماع و سلول سازنده زندگی است و در وسیع‌ترین مفهوم کلمه، خاستگاه اعضای خویش و پناهگاه آنان است (کشاورز معظم، ۱۳۹۸). معمولاً عوامل مختلف فردی، اجتماعی، عاطفی و روان‌شناختی، پایداری و انسجام این نهاد دیرینه و سازنده اجتماعی را ضعیف می‌کنند (گونای^۱ و همکاران، ۲۰۱۹). از جمله‌ای این عوامل تضعیف‌کننده، طلاق است که، منشأ بسیاری از آسیب‌های روانی و اجتماعی است. این پدیده، نه تنها تعادل روانی دو انسان، بلکه تعادل روانی فرزندان، بستگان، دوستان و نزدیکان را نیز به هم می‌زند (رضوی، ۱۴۰۰). "طلاق والدین بر پیامدهای مختلف رفتاری، عاطفی، اجتماعی و تحصیلی تأثیر می‌گذارد و فرزندان خانواده‌های مطلقه بیشتر با مشکلات مواجه می‌شوند" (باهنر و همکاران، ۲۰۲۳، ص. ۱). بر اساس آمار سازمان ثبت احوال کشور در دو ماه اول سال ۱۴۰۲، میزان ۷۹۲۶۰ مورد ازدواج و ۳۷۷۰۱ مورد طلاق ثبت گردیده است که حاکی از آمار ۴۷/۵ درصدی طلاق نسبت به ازدواج می‌باشد (سازمان ثبت احوال ایران، ۱۴۰۲). این آمار نگران‌کننده تبعات مختلفی پیش رو دارد از جمله آسیب‌های روان‌شناختی که بر کودکان طلاق بر جای می‌گذارد (دونگ و بویی، ۲۰۲۰).

یافته‌های بدستآمده نشان داد که در خانواده‌های طلاق، کودکان بیشترین آسیب را خواهند دید. آنها به دلیل از دست دادن پدر یا مادر، دچار کمبود محبت شده و از جدایی پدر و مادرشان، احساس گناه می‌کنند و خودشان را مسبب این اتفاق می‌دانند (اسماعیل، ۲۰۲۳). تاثیر طلاق والدین در سنین کودکی نسبت به دوران نوجوانی بیشتر است و تاثیرات منفی بیشتری بر روابط خانوادگی و افسردگی آنها دارد (تی دمیر، ۲۰۲۱). نتیجه یک مروء سیستماتیک حاکی از این است که کودکانی که در معرض طلاق والدین قرار گرفته اند در بزرگسالی علایم افسردگی و اضطراب، خطر آسیب روانی، عزت نفس پایین و عدم استقلال را دارند. همچنین میزان مصرف مواد مخدر و الکل، کیفیت زندگی پایین تر، دلیستگی نا ایمن، نرخ طلاق بالاتر، احساس از دست دادن، رها شدن و گناه را دارند (میرالس و همکاران، ۲۰۲۳^۵). یک مطالعه دیگر نشان داد که طلاق والدین در دوران کودکی، با دلیستگی نایمن در اوایل بزرگسالی، مرتبط است. همچنین این افراد در بزرگسالی برای دلیستگی به دیگران، احساس امنیت کمتری دارند (علی^۶ و همکاران، ۲۰۲۲). یطور کلی ناسازگاریهای کودک با تعارض خانوادگی ارتباط مستقیم دارد و پژوهش ایکسرکسا نشان داد که هر چه تعارضات زوجین قبل از تولد کودک بیشتر باشد سطح ناسازگاری فرزند در دوران کودکی افزایش خواهد یافت که این نکته بر حل تعارضات زناشویی در دوران قبل از تولد فرزندان تاکید دارد (ایکسرکسا و همکاران^۷، ۲۰۲۰).

یافته‌های پژوهشی در زمینه اختلالات سلوک و عدم مقبولیت اجتماعی و دشواری در تنظیم هیجان نشان داد که، موارد فوق در کودکان طلاق، نسبت به کودکان با مرگ والدین و کودکان عادی بیشتر است (زراعتکار و همکاران، ۱۴۰۰). در پژوهشی دیگر عابدین و حیدری (۱۴۰۰) به این نتیجه رسیدند که کودکان طلاق، نسبت به کودکان عادی میزان افسردگی و اضطراب و پرخاشگری بیشتری دارند. دانش‌آموزان پسر، متعلق به خانواده‌های طلاق در مقایسه با دانش‌آموزان پسر عادی، در مؤلفه‌های برنامه‌ریزی، توجه پایدار، شناخت اجتماعی و انعطاف‌پذیری شناختی عملکرد ضعیفتری دارند (ربیعی و صابر، ۱۴۰۰). همچنین آریان‌پور و عباسی (۱۳۹۹) به مقایسه علائم اختلالات اضطرابی، ابراز هیجان و پذیرش اجتماعی در کودکان دارای تجربه طلاق والدین و مرگ والدین با کودکان عادی پرداختند. یافته‌ها حاکی از این بود که: علائم اضطرابی (اختلال پانیک، اختلال اضطراب فraigیر، اختلال اجتنابی، اختلال اضطراب اجتماعی، اختلال اجتناب از مدرسه) مشکل در ابراز هیجان (ابراز هیجان ضعیف، بی‌میلی در ابراز هیجان) در کودکان طلاق و دارای تجربه مرگ والدین بیشتر از کودکان عادی بود. همچنین میانگین اختلالات اضطرابی (بعد آن) و مشکل در ابراز هیجان (بعد آن) در دختران بیشتر از پسران بود. علاوه بر این پذیرش اجتماعی در کودکان طلاق کمتر از کودکان عادی ارزیابی شد (آریان‌پور و عباسی، ۱۳۹۹). طلاق می‌تواند باعث تعارض و تأثیرات منفی بر روان کودکان داشته باشد و به صورت کوتاه‌مدت و گاهی تا نسل‌های دیگر، ادامه‌دار باشد. طلاق می‌تواند باعث تعارض و بی‌ثبتاتی در بنیان خانواده شود و پیامدهایی چون اضطراب، افسردگی، افت تحصیلی، شکل‌گیری شخصیت ضداجتماعی و حتی در زندگی مشترک ناموفق فرزندان، در آینده تأثیرگذار باشد. کمبودها، گره‌ها و عقده‌ها در کنار عواملی چون: وابستگی سمی، احساس خشم، احساس

1. Güney

2. Dong & Bouey

3. Ismail

4. Demir&Dagdas

5 Miralles& Godoy & Hidalgo

6. Ali

7. Xerxa& Rescorla& Serdarevic& Van IJzendoorn& Jaddoe& Verhulst

حقارت و احساس ترحم، نادیده انگاشتن استعدادها و کشف نکردن فضاهای آرام ذهنی، در انتخاب‌ها و روابط، در هر مرحله‌ای از رشد، تأثیر منفی خود را خواهد گذاشت. بدترین پیامد ممکن این است که، انتخاب‌های فرد تحت تأثیر این عوامل بهویشه کمبودها قرار بگیرد (مسجدی و درویشی، ۱۴۰۰).

با توجه به حساسیت جایگاه کودکان دبستانی و طبق نتایج حاصله از تحقیقات انجام شده در زمینه طلاق، که موید این است که این رده سنی بیشتر در معرض آسیب‌های روانشناختی ناشی از طلاق والدین است، همچنین تأثیرپذیری بیشتر از رفتارهای آسیب‌زای والدین در مراحل پیش از طلاق، لزوم جمع بندی پژوهش‌ها و مطالعه مروی نظامند برای شناخت دقیق آسیب‌های روانشناختی طلاق بر کودکان تشییت می‌گردد. و با یاری جستن از نتایج مطالعات انجام شده که هر کدام بر بخشی از آسیب‌ها اشاره دارند به یک نتیجه نهایی رسید که به والدین و اولیا مدرسه و مشاوران جهت ارائه راهکار برای مداخله در این زمینه کمک شایانی کرد.

روش

این پژوهش، با هدف مرور نظاممند^۱ تحقیقات انجام شده در زمینه آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق انجام شد. بدین‌جهت از منظر هدف، در دسته تحقیقات کاربردی و از منظر اجرایی شیوه گردآوری داده‌ها، از روش مطالعات استنادی به شیوه مرور نظاممند است. برای بررسی منظم از راهنمای (اوکولی^۲، ۲۰۱۵) استفاده شد. همچنین به منظور بررسی دقیق‌تر و انتخاب صحیح مقالات، از فرایند انتخاب مقالات^۳ در پژوهش (سیلو^۴، ۲۰۱۵) استفاده شده است. مراحل کلی این مطالعه به ترتیب شامل «برنامه‌بازی، انتخاب، استخراج و اجرا» است. در این تحقیق، مقوله‌های اصلی استخراج، و بعد از کدگذاری و انتخاب مقوله‌های اصلی، ترکیبی از این مقوله‌ها انجام شد که منجر به نتیجه‌گیری مفهومی، بر اساس بررسی‌های صورت‌پذیرفته در حوزه آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق شد. برای مطالعه مروی نظاممند حاضر، مقالاتی وارد پژوهش شدند که، واژه‌های کلیدی مورد جستجو را داشتند و به آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق پرداخته بودند که، بعد از سال ۱۳۸۵ در مجلات علمی داخلی منتشر شده و در پایگاه‌های معتبر ایرانی نمایه شده بودند. و مقالات اصلی بودند که، بعد از سال ۱۳۸۵ در مجلات علمی میدانی می‌دانند و در پایگاه‌های معتبر ایرانی نمایه شده بودند. اسناد شامل تمامی نظریه‌ها، رویکردها و پژوهش‌های میدانی بود که در مجله‌های علمی معتبر به چاپ رسیده باشند و دارای متن کامل باشند. با توجه به بررسی‌های انجام شده در اسناد و پژوهش‌ها در این زمینه، تعداد ۳۲۹۶ مطالعه داخلی با کلیدواژه‌های مدنظر یافت شد که با غربالگری و بررسی تعداد ۲۶ عنوان پژوهش نهایی انتخاب و مورد بررسی گرفت.

واژه‌های کلیدی: داده‌های مورد نیاز با استفاده از جستجوی کلیدواژه‌های «طلاق، کودکان، کودکان طلاق، آسیب‌های روان‌شناختی» در پایگاه‌های اطلاعات داده‌های مگیران (Magiran)، پایگاه اطلاعاتی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه تخصصی نور (Noormags) و پرتال جامع علوم انسانی (Ensani)، در دامنه زمانی سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۲ بررسی شد.

راهبرد جستجو: داده‌های مورد نیاز با استفاده از جستجوی کلیدواژه‌های «طلاق، کودکان، کودکان طلاق، آسیب‌های روان‌شناختی» در پایگاه‌های اطلاعات داده‌ها در دامنه زمانی سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۲ بررسی شد.

ملاک‌های ورود و خروج: برای مطالعه مروی نظاممند حاضر، مقالاتی وارد پژوهش شدند که، واژه‌های کلیدی مورد جستجو را داشتند و به آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق پرداخته بودند و مقالات اصلی بودند که، بعد از سال ۱۳۸۵ در مجلات علمی داخلی منتشر شده و در پایگاه‌های معتبر ایرانی نمایه شده بودند. اسناد شامل تمامی نظریه‌ها، رویکردها و پژوهش‌های میدانی بود که در مجله‌های علمی معتبر به چاپ رسیده باشند و دارای متن کامل باشند. با توجه به بررسی‌های انجام شده در اسناد و پژوهش‌ها در این زمینه، تعداد ۳۲۹۶ مطالعه داخلی با کلیدواژه‌های مدنظر یافت شد که با غربالگری و بررسی تعداد ۲۶ عنوان پژوهش نهایی انتخاب و مورد بررسی گرفت.

ارزیابی کیفیت مقاله‌ها: روش‌های مختلفی برای بررسی کیفیت مقالات مورد بررسی پیشنهاد شده است (بنی‌اسدی و همکاران^۵، ۲۰۲۳). به منظور راهبردهایی نظری تشریح مضماین، توصیف روشن و نیز ارزیابی بر اساس فهرست وارسی موسوم به برنامه مهارت‌های

1. Systematic review

2. Okoli

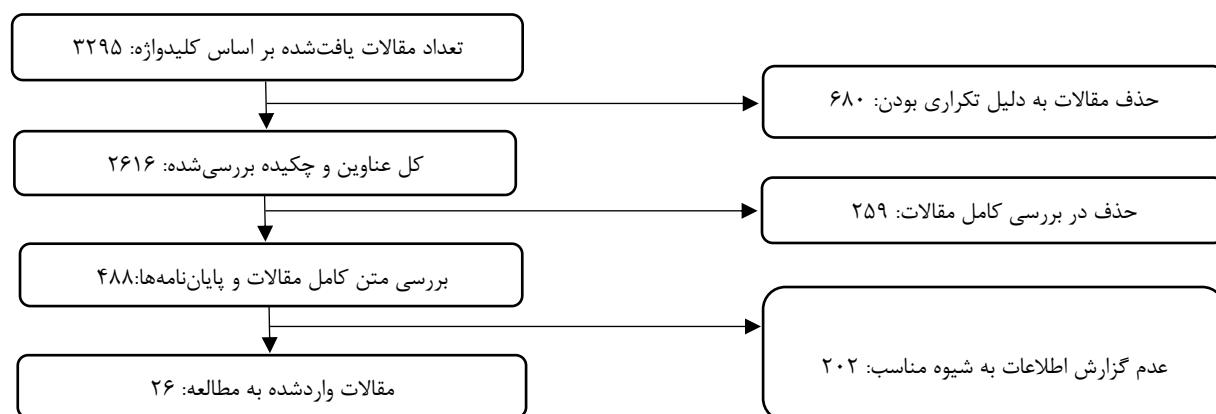
3. Article selection process

4. Silva

1. Baniasadi et al.

ارزیابی انتقادی^۱ (CASP) استفاده شد. این فهرست وارسی به محقق کمک می‌کند تا اعتبار، دقت و کیفیت محتوای مورد نظر را بررسی و تحلیل نماید. این فهرست وارسی دارای چند سؤال است که، محقق برای هر سؤال، نمره‌دهی می‌کند. بنابراین، با جمع امتیازات هر پژوهش، کیفیت هر مقاله را بررسی و تحلیل می‌نماید. شکل یک فرآیند بررسی و انتخاب مقالات بر اساس کیفیت و اطلاعات مورد نیاز در پژوهش را نشان می‌دهد.

شکل ۱. فرآیند بررسی و انتخاب مقالات

در جدول ۱ مقالات منتخب پژوهش همراه با مشخصات آنها شامل عنوان، سال انتشار، روش تحقیق و تعداد نمونه مورد بررسی ارائه شده است. فهرست جستجو بر اساس ملاک‌های ورود وجود کلیدواژه در عنوان یا واژگان کلیدی و یا در متن پژوهش بود.

جدول ۱. پژوهش‌های انجام شده در حوزه آسیب‌های روانی و آموزشی کودکان طلاق

کد	عنوان	نويسنده / محقق	سال	شهر	ابزار پژوهش	روش	تعداد نمونه
۱	مقایسه خودتنظیمی، هوش هیجانی و خودپنداره در فرزندان طلاق و عادی	بلقان‌آبادی	۱۳۹۵	سبزوار	پرسشنامه	علی- مقایسه‌ای	۲۰۰ نفر
۲	مقایسه مهارت‌های اجتماعی در کودکان طلاق و عادی مقطع ابتدایی شهرستان سیرجان	شاهبداغی	۱۳۹۵	سیرجان	پرسشنامه	دردسترس	۸۰ نفر
۳	مقایسه علائم اختلالات اضطرابی، ابراز هیجان و پذیرش اجتماعی در کودکان دارای تجربه طلاق و مرگ والدین با کودکان عادی	آریان پور و عباسی	۱۳۹۹	ملایر	پرسشنامه	علی- مقایسه‌ای	۲۶۸ نفر
۴	مقایسه میزان نافرمانی مقابله‌ای، خشونت و سازگاری اجتماعی در فرزندان والدین طلاق و عادی	معنوی	۱۳۹۹	یاسوج	پرسشنامه	علی- مقایسه‌ای	۳۰۰ نفر
۵	تأثیر طلاق بر فرزندان	ساوادو گو و وحیدی	قمر	قم	پژوهش‌های داخلی	کتابخانه‌ای	-
۶	اثربخشی مشاوره گروهی با رویکرد شناختی رفتاری در کاهش افسردگی کودکان طلاق	کرمی و همکاران	۱۳۹۲	تهران	پرسشنامه	شبه‌آزمایشی	۲۰ نفر
۷	مقایسه مهارت‌های اجتماعی، سلامت روانی و عملکرد تحصیلی در فرزندان با والدین مطلقه طلاق و عادی	قمری گیوی و خشنونیایی چماچایی	۱۳۹۵	تهران	پرسشنامه	علی- مقایسه‌ای	۱۴۰۰ نفر

۸	بررسی و مقایسه میزان پرخاشگری کودکان طلاق و عادی	سهرابی و همکاران	سنندж ۱۳۹۰	پرسشنامه پژوهش های داخلی	علی - مقایسه ای ۴۰ نفر
۹	مسائل فرزندان طلاق در ایران و مداخلات مربوطه: فراتحلیل مقالات موجود	یحیی زاده و حامد	تهران ۱۳۹۴	- فراتحلیل	- علی -
۱۰	مقایسه شاخص های ترسیم آزمون خانوادگی جنبشی در کودکان عادی و طلاق	میری وحید و همکاران	بنجورد ۱۳۹۵	ازیبایی نقاشی کودکان	علی - مقایسه ای ۶۰ نفر
۱۱	امید در نگرش و دانش تک والد؛ فرزندان طلاق	اسلامی و همکاران	چهاردانگه ۱۳۹۶	اصحابه کیفی	کیفی ۱۶ نفر
۱۲	مقایسه اختلال های روان شناختی فرزندان طلاق با همتایان عادی	مرادی و اخانی	سمنان ۱۳۹۸	چک لیست بررسی مشکلات رفتاری	علی - مقایسه ای ۳۴۱ نفر
۱۳	مقایسه ویژگی های نقاشی کودکان دختر و پسر طلاق با کودکان عادی	ناجی	تهران ۱۳۹۶	آزمون ترسیم خانواده	دردسترس ۹۶ نفر
۱۴	اثربخشی کتاب درمانی گروهی بر میزان اضطراب جدایی و افسردگی در کودکان والدین طلاق گرفته	بانکی و همکاران	اصفهان ۱۳۸۸	پرسشنامه	شباه آزمایشی ۳۰ نفر
۱۵	مقایسه هوش هیجانی و خودپنداره بین فرزندان طلاق و عادی در مدارس ابتدایی شهر شاهroud	ابراهیمی	شهرورد ۱۳۹۵	پرسشنامه	علی - مقایسه ای ۱۲۰ نفر
۱۶	تدوین پروتکل آموزشی رفتار با کودکان طلاق به مادرانشان و اثر آن بر رفتار مادران	غلامی و همکاران	همدان ۱۳۹۸	آزمون ترسیم	آزمایشی ۴۰ نفر
۱۷	بررسی مقایسه ای میزان سازگاری کودکان دبستانی خانواده های مطلقه در شهر همدان	حبیبی و ساجدی	همدان ۱۳۸۵	چک لیست رفتاری کودکان	توصیفی - تحلیلی ۲۰۴ نفر
۱۸	مطالعه هی پدیدار شناسانه تجارب هیجانی فرزندان طلاق	زمانی زارچی و همکاران	تهران ۱۳۹۶	مصاحبه نیمه ساختار یافته ۱	کیفی ۱۷ نفر
۱۹	مقایسه نیاز های روانی و استرس ادراک شده بر اساس آزمون اندریافت کودکان و ترسیم خانواده در کودکان طلاق و غیر طلاق	حیاتلو و باباخانی	تهران ۱۳۹۸	آزمون ترسیم خانواده و اندریافت کودکان	علی - مقایسه ای ۱۲۰ نفر
۲۰	تأثیرات منفی طلاق و فروپاشی خانواده بر افت تحصیلی فرزندان در مقطع ابتدایی	فتحی	تهران ۱۳۹۹	چک لیست داخلي پژوهش های	کتابخانه ای -
۲۱	مقایسه مقبولیت اجتماعی، اختلالات سلوک و دشواری در تنظیم هیجان در کودکان طلاق، کودکان با مرگ والدین و کودکان عادی شهر قم	زراعتکار و همکاران	قم ۱۴۰۰	پرسشنامه	توصیفی ۱۸۰ نفر
۲۲	اثربخشی برنامه مداخله رویکرد مثبت گرا بر مشکلات درونی سازی شده کودکان طلاق	واحدی و همکاران	عجب شیر ۱۴۰۰	پرسشنامه	نیمه آزمایشی ۴۰ نفر
۲۳	اثربخشی آموزش برنامه سازگاری با طلاق والدین بر سازگاری و کاهش اختلالات رفتاری دانش آموزان دختر طلاق دوره ابتدایی شهر اصفهان	خاکیان	اصفهان ۱۳۸۹	پرسشنامه	نیمه تجربی ۳۰ نفر
۲۴	مقایسه میان اختلالات رفتاری کودکان در خانواده های ناسازگار، طلاق و عادی منطقه ۴ شهر تهران	صغری هنجنی	تهران ۱۳۹۱	پرسشنامه	علی - مقایسه ای ۱۲۰ نفر
۲۵	بررسی مقایسه ای میزان اختلال های رفتاری دانش آموزان دبستانی با مادران مطلقه و فوت شده تحت حمایت بهزیستی شهرستان ورامین	گلشنی منزه	ورامین ۱۳۹۱	پرسشنامه	کاربردی ۶۰ نفر

۴۸۴	نفر	مقایسه‌ای	علی-	پرسشنامه	نایین	۱۳۹۱	برهانی نایینی	طلاق، فرزندان خانواده‌های پرتعارض و عادی در شهرستان نایین	مقایسه آسیب‌پذیری در برابر اعتیاد در فرزندان	۲۶
-----	-----	-----------	------	----------	-------	------	---------------	---	--	----

مافته ها

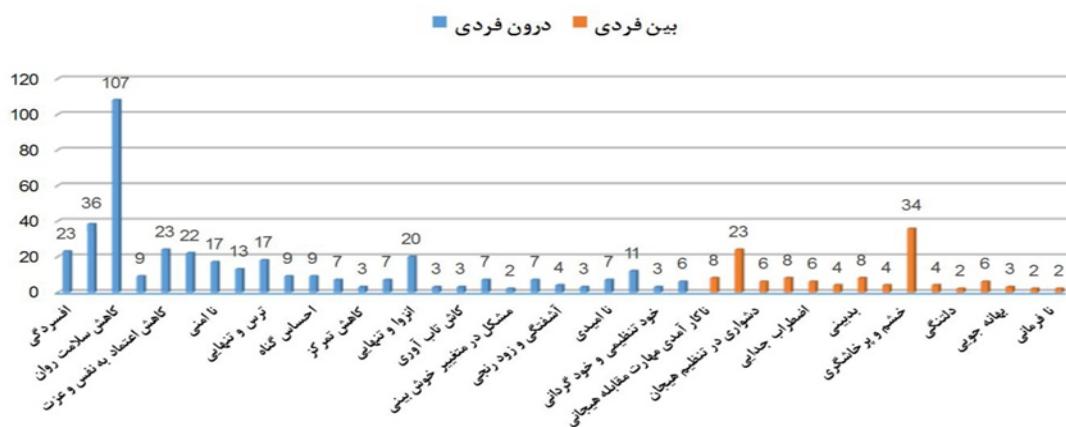
در این مطالعه با مرور نظاممند استناد مرتبط با موضوع و منتخب و مطالعه دقیق، تمامی آسیب‌های روانشناختی که توسط محققان در محتوای پژوهش‌های منتخب استخراج شد و در جدول نشان داده شده‌اند. جدول زیر، چگونگی تقسیم‌بندی مفاهیم شاخص‌های آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق را نشان داده است. این مطالعه منجر به استخراج ۲ بعد درون‌فردی و بین‌فردی و ۴۲ ملاک برای آسیب‌های روان‌شناختی، کودکان طلاق شد.

جدول ۲: تقسیم‌بندی مفاهیم و شاخص‌ها

۱	نافرمانی	بین فردی	نافرمانی	بی ثباتی	بلاتکلیفی و بی ثباتی	درون فردی	خودگردانی	خودگردانی و خودتنظیمی	احساس بی وفا
۲	احساس بی وفا	بین فردی	احساس بی وفا	آنها داشتند	{۸}				
۳	خودتنظیمی	درون فردی	خودگردانی	نداشتن راهبرد خودنظمدهی	{۲۲}				
۴	بلاتکلیفی	درون فردی	بی ثباتی	نداشتن ثبات قدم	{۱۰}				
۵	دانشن و ضعیت بی ثبات	درون فردی	بلاتکلیفی و بی ثباتی	دانشن و ضعیت بی ثبات	{۵}				
۶	بالاتکلیفی	درون فردی	خودگردانی	خودگردانی و خودتنظیمی	{۱۶}				
۷	خودگردانی	درون فردی	خودگردانی	خودگردانی و خودتنظیمی	{۱۲}				
۸	خودگردانی	درون فردی	خودگردانی	خودگردانی و خودتنظیمی	{۹}				

نمودار زیر فراوانی مضماین فرآگیر آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق را نشان داده است.

نحوه ۱. فراوانی مضماین فرآگیر آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق

اطلاعات نمودار ۱ نشان می‌دهد که هشت مورد از بیشترین فراوانی مؤلفه‌های روانی کودکان طلاق به ترتیب شامل: کاهش سلامت روحی و روانی (۱۰ مورد)، اختلال اضطرابی (۳۶ مورد)، خشم و پرخاشگری (۳۴ مورد)، افسردگی، اعتماد و عزت‌نفس، مشکل در سازنگاری (۲۳ مورد)، غم و اندوه (۲۲ مورد)، انزوا و تنهاگی (۲۰ مورد)، ترس و تنهاگی (۱۷ مورد)، نامنی (۱۷ مورد) می‌باشد.

پیشخوان

پژوهش حاضر با هدف بررسی نظام‌مند آسیب‌های روان‌شناسخی کودکان طلاق انجام شد. بر اساس اطلاعات و یافته‌های پژوهش حاضر، آسیب‌های روان‌شناسخی ناشی از طلاق بر کودکان دبستانی شامل ایعاد فردی و بین‌فردی است. یافته‌های برآمده از مطالعه حاضر با بسیاری از یافته‌های دیگر محققان همسوست؛ به طور مثال تولیوس^۱ و همکاران (۲۰۲۲) نشان داد که سطح مشکلات درونی و برونی نوجوانان در دوره پس از طلاق والدین به طور قابل توجهی بالاتر بوده و نوجوانان طلاق پس از طلاق والدین خود، مشکلات عاطفی و رفتاری شدیدتری را تجربه می‌کنند. بیات‌پور و نوری نژاد (۱۴۰۱) در پژوهشی دریافتند که طلاق و جدایی والدین از یکدیگر زمینه‌ساز عصیان و پرخاشگری در فرزندان می‌شود و تأثیرات مخرب و مستمری بر رشد عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و تحصیلی آن‌ها دارد بهنحوی که کمتر از زندگی لذت می‌برند. بی‌اشتهایی بر آنان چیره می‌شود و خسته به نظر می‌رسند، مگر اینکه پدر و مادر با آگاهی از موقعیت و شرایط خود و فرزندان در روابط و عملکردشان تغییر ایجاد کنند که نفع آن، به تمام اعضای خانواده و جامعه می‌رسد. ترن^۲ و همکاران (۲۰۲۳) به این نتیجه دست یافته‌ند که نوجوانانی که والدینشان از طلاق گرفته‌اند، در معرض خطر استرس، اضطراب و افسردگی قرار دارند. هر چند طلاق والدین همیشه منجر به ایجاد مشکلات عاطفی و رفتاری در فرزندان نمی‌شود اما، یقیناً جنبه‌های منفی طلاق بیشتر از تبعات مثبت آن است (عماد و همکاران، ۱۳۹۴، به نقل از باشیان و همکاران، ۱۴۰۰). همچنین پژوهش مرادي و اخانی (۱۳۹۸) بیانگر این بود که کودکان مطلقه به طور

1. Tullius
2. Tran

معناداری میزان بیشتری از اختلال های روان شناختی اضطراب، گوشه‌گیری، مشکلات اجتماعی، مشکلات توجه و مشکلات تفکر را نسبت به کودکان عادی دارد.

یکی از مؤلفه‌های متزلزل کننده پایه‌های خانواده، طلاق است (باهنر و همکاران، ۲۰۲۳). متأسفانه در ایران آمارها، نشان‌دهنده افزایش خطرناک پدیده طلاق، در سال‌های اخیر بوده است. به نظر می‌رسد، ادامه رویه و روند نگران‌کننده طلاق‌ها و کم‌توجهی سوال‌برانگیز متولیان و نهادهای مربوطه در این حوزه! برای فاصله گرفتن از تصمیم‌سازی، ها تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات عمده‌ای صوری، منفعل، واکنشی، جزیره‌ای و مقطعی، نه تنها در سطح فردی و خانوادگی، بلکه در سطوح کلان امنیت عمومی و ملی، می‌تواند جامعه ایرانی را با صدمات جبران‌ناپذیری همراه سازد که بنیان، سلامت و پایداری فرهنگ اسلامی - ایرانی را بشدت تهدید نماید. در سالیان اخیر روند نسبت طلاق به ازدواج رو به افزایش بوده است. ضعف مهارت و سواد همسر داری، تغییر شیوه‌های همسر گزینی، افزایش فرد گرایی و منفعت طلبی، بیکاری، اعتیاد و تبلیغات فضای مجازی مهم ترین علل طلاق از نظر خبرگان می‌باشد. در حال حاضر، برنامه ملی کنترل و کاهش طلاق اجرایی است ولی مهم‌ترین چالش‌های اجرای این برنامه، ضعف همکاری بین بخشی، ضعف مشارکت مردم، پراکندگی خدمات اجتماعی و تاثیر عوامل کلان سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناوری، زیست محیطی و بین المللی بر اقدامات این برنامه ملی است (دماری و همکاران، ۱۴۰۱). پیامدها و آسیب‌های ناشی از طلاق بر روی کودکان، امری مهم و آگاهی‌دهنده است؛ مطالعات نشان می‌دهد که کودکان خانواده‌های مطلقه نسبت به کودکان خانواده‌های عادی دارای مشکلات عاطفی، رفتاری و تحصیلی بیشتری هستند و از سلامت روان کمتری برخوردارند. همچنین آنها موقفيت‌های تحصیلی کمتری کسب می‌کنند و ناسازگاری روان شناختی بیشتری از خود بروز می‌دهند و عزت‌نفس پایین‌تری دارند (کابین^۱، ۲۰۲۳). پر واضح است که این آسیب‌های روان شناختی، منشأ بسیاری از مشکلات اجتماعی و کژکارکردی‌ها است. ادامه روند نگران‌کننده، تصاعدی و گاه‌آنایی آمارهای طلاق و تداوم رویکردها، تصمیم‌سازی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات عمده‌ای صوری، منفعل، واکنشی، جزیره‌ای و مقطعی حال حاضر، نه تنها می‌تواند سلامت فردی و خانوادگی را با مخاطرات جدی مواجه کند، بلکه بنیان فرهنگ اسلامی ایرانی را در بعد از کلان امنیت عمومی و ملی با صدمات دوچندانی همراه می‌سازد. به نظر می‌رسد تداوم این روند خطرناک بزرگ‌ترین تهدید نرم جامعه است که بنیان، سلامت، بالندگی و پایداری فرهنگ اسلامی - ایرانی را بشدت تهدید می‌کند. عاقب ناشی از کم توجهی به این مقوله آسیب‌های جدی به نسل بعد را به دنبال خواهد داشت. همانطور که از پژوهش‌هایی انجام شده در زمینه طلاق و آسیب‌های ناشی از آن بر کودکان به دست آمده لروم حل اختلافات زوجین قبل از اقدام به تولد فرزند تاکید می‌گردد. در پژوهش گریگا و پنونی^۲ مشخص شد که جدایی موقت والدین به دلیل تعارضات می‌تواند از طلاق آنها بر بهزیستی روان شناختی و توانایی شناختی کودکان تاثیر بیشتری داشته باشد (گریگا و همکاران، ۲۰۲۲).

به طور کلی بر اساس یافته‌های این پژوهش در بین عوامل فردی و بین‌فردی کاهش سلامت روحی و روانی بیشترین آسیب روانی شایع بود. همچنین اضطراب، خشم، پرخاشگری، افسردگی، کاهش عزت‌نفس، مشکل در سازگاری، غم و اندوه ناشی از این واقعه، انزوا، تنهایی و ترس در اکثر پژوهش‌ها یافت می‌شود. پر واضح است که والدین این کودکان اگر از آسیب‌هایی که در انتظار فرزندانشان هست مطلع باشند، با تفکر بیشتر و تلاش برای پیشگیری و یا ترمیم روابط‌شان اقدام خواهند کرد و یا بعد از طلاق، برای کاهش این آسیب‌های روان شناختی، حمایت عاطفی بیشتری از فرزندان خود خواهند داشت. البته با اجرای برنامه مداخله این برای کودکان طلاق در افزایش احساسات و نگرش مثبت، کاهش احساسات منفی نسبت به طلاق والدین، بهمود روابط با والدین و همسالان و افزایش احساس شایستگی در کودکان می‌تواند تاثیر گذار باشد (رمضان زاده و همکاران، ۱۴۰۲). مضافاً اینکه در پژوهشی که روی کودکان طلاق انجام گرفته با آموزش مثبت نگری، موجب کاهش مشکلات درونی شده این کودکان شده و از آسیب بیشتر آنها را جلو گیری کرد (واحدی و همکاران، ۱۴۰۰). هدف اصلی مرور سیستماتیک، ترکیب نتایج تحقیقات گذشته، در یک چارچوب کمی به نتایج جدیدی دست پیدا کرده می‌باشد. و از نتایج حاصله می‌توان در غنی‌سازی دانش و متون درسی، اصلاح و یا تغییر دادن قانون خانواده، فرهنگ‌سازی از طریق رسانه‌های جمعی و استفاده از آن در آموزش ضمن خدمت معلمان و مشاوران بهره گرفت. همچنین با شناسایی این کودکان قبل از ورود به مدرسه توسط مشاورین و اولیای مدرسه و علم به آسیب‌هایی روان شناختی که ممکن است هر کدام از این جامعه هدف داشته باشند، سعی در آموزش و اتخاذ بهترین شیوه رفتاری با این کودکان خواهد شد تا آسیب‌هایی وارد شده درمان و یا حداقل عمیق‌تر و بیشتر نگردد تا این کودکان آینده‌ای بهتر و روشن‌تر را تجربه کنند.

¹. Kabyn
². Garriga & Pennoni

منابع

- اسلامی، م، حاج حسینی، م، و اژه‌ای، ج. (۱۳۹۶). امید در نگرش دانش‌آموزان تکوالد: فرزندان طلاق. نشریه/ندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۳(۲)، ۲۵-۵۲.
https://jontoe.alzahra.ac.ir/article_2897.html
- آریاپوران، س، و عباسی، م. (۱۳۹۹). مقایسه علایم اختلالات اضطرابی، ابراز هیجان و پذیرش اجتماعی در کودکان دارای تجربه‌ی طلاق و مرگ والدین با کودکان عادی. *فصلنامه خانواده پژوهی*، ۱۶(۶۲)، ۲۵۹-۲۸۲.
- بابائیان، ن، یزدانی، ع، کلاته ساداتی، ا، و حاج حسینی، م. (۱۴۰۰). کودکان طلاق و مداخلات مددکاری اجتماعی: فراترکیب، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۱(۳۰)، ۲۴۱-۲۰۹.
- بانکی، ی، امیری، ش، و اسعدهی، س. (۱۳۸۸). اثربخشی کتاب درمانی گروهی بر میزان اضطراب جدایی و افسردگی در کودکان والدین طلاق گرفته. *نشریه روان‌شناسی بالینی و شخصیت*، ۷(۲)، ۸-۱.
- بلقان‌آبادی، م. (۱۳۹۵). مقایسه خودنتظیمی، هوش هیجانی و خودپندازه در فرزندان طلاق و عادی. غیردولتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهroud.
- بیات‌پور، م، و نوری نژاد، م. (۱۴۰۱). بررسی نقش طلاق والدین در پرخاشگری فرزندان. نخستین کنفرانس ملی مطالعات روان‌شناسی سلامت روان، شیراز.
<https://civilica.com/doc/1491603>
- حبیبی، ز، و ساجدی، ژ. (۱۳۸۵). بررسی مقایسه‌ای میزان سازگاری کودکان دبستانی خانواده‌های مطلقه در شهر همدان. *مجله مراقبت پرستاری و مامایی/بن سینا*، ۱۴(۲)، ۵۰-۴۰.
- حیاتلو، س، و باباخانی، ن. (۱۳۹۸). مقایسه نیازهای روانی و استرس ادراکشده براساس آزمون اندریافت کودکان و ترسیم خانواده در کودکان طلاق و غیرطلاق. *فصلنامه روان‌سنگی*، ۱(۳۱)، ۱۳۷-۱۵۵.
- حکایان، ر. (۱۳۸۹). اثربخشی آموزش برنامه سازگاری با طلاق والدین بر سازگاری و کاهش اختلالات رفتاری دختر آموزان دختر طلاق دوره ابتدایی شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- دماری، ب، مسعودی فرید، ح، حاجی‌با، درخشان نیاف، احسانی چیمه‌ا. (۱۴۰۱). روند شاخص‌ها، عوامل موثر و مداخلات طلاق در ایران، مجله روانپژوهشی و روان‌شناسی بالینی ایران، ۱(۲۸)، ۷۶-۸۹.
- ربیعی، م، و صابر، س. (۱۴۰۰). مقایسه رفتارهای قدری-قریبی و توانایی شناختی در دانش‌آموزان پسر دوم متوسطه فرزند طلاق و غیر طلاق. *فصلنامه روان‌شناسی تحلیلی شناختی*، ۱۲(۴۵)، ۹۷-۱۰۵.
- رضوی، س. (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی طلاق و شیوه‌های ارتقای سلامت کودکان پس از طلاق. تهران: خط آخر.
- رمضان‌زاده، ث، اعتمادی، ع، اسنجرانی، ف. (۱۴۰۲). اثربخشی برنامه مداخله‌ای کودکان طلاق بر ادراک کودکان از طلاق والدین: پژوهش مورد منفرد، *فصلنامه روان‌شناسی کاربردی*، ۱۷(۱)، ۱۲۷-۱۴۹.
- زراعتکار، م، سروانی، ش، زینلی پور، م، و اربابی، ف. (۱۴۰۰). مقایسه مقبولیت اجتماعی، اختلالات سلوک و دشواری در تنظیم هیجان در کودکان طلاق، کودکان با مرگ والدین و کودکان عادی شهر قم در سال ۱۳۹۹: یک مطالعه توصیفی، مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۲۰(۱۰)، ۱۱۱-۱۰۹۹.
- زمانی زارچی، م، غلامعلی لواسانی، م، اژه‌ای، ج، حسین زاده اسکوبی، ع، و صمدی کاشان، س. (۱۳۹۷). مطالعه پدیدارشناخته تجارب هیجانی و ذهنی فرزندان طلاق، *فصلنامه پژوهش در سلامت روان‌شناسی*، ۱۲(۱)، ۳۹-۵۴.
- سازمان ثبت احوال کشور. (۱۳۹۵-۱۴۰۲). سازمانهای آماری سازمان ثبت احوال کشور. تهران: سازمان ثبت احوال کشور.
- ساوادوگو، ب، و وحیدی، ف. (۱۳۹۹). تأثیر طلاق بر فرزندان. مجله پژوهش‌های اسلامی جنسیت و خانواده، ۲(۳)، ۷۱-۸۴.
- سهرابی، ف، یعقوبی، ک، و مفیدی، ف. (۱۳۹۰). بررسی و مقایسه میزان پرخاشگری کودکان طلاق و عادی. *فصلنامه مطالعات روان‌شناسی*، ۱۷(۱)، ۹۷-۱۱۰.
- عبدیان، ش، و حیدری، ش. (۱۴۰۰). تفسیر تطبیقی آزمون نقاشی خانواده کودکان عادی و کودکان طلاق، بی‌سروپرست و بدسرپرست (۹ تا ۱۴ ساله) با تأکید بر بررسی اضطراب، افسردگی و پرخاشگری. مجله روان‌شناسی و روانپژوهشی شناخت، ۸(۳)، ۱۴۰-۱۵۵.
- غلامی، ا، رشید، خ، و یارمحمدی واصل، م. (۱۳۹۸). تدوین پروتکل آموزشی رفتار با کودکان طلاق به مادرانشان و اثر آن بر رفتار مادران. *فصلنامه دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، ۲۰(۷۷)، ۴۴-۵۴.

فتحی، ک. (۱۳۹۹). تأثیرات منفی طلاق و فروپاشی خانواده بر افت تحصیلی فرزندان در مقطع ابتدایی. نشریه رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی، ۳۲۴-۳۰۹. (<https://ensani.ir/fa/article/457671>)

قمی گیوی، ح.، و خشنودنیای چماچایی، ب. (۱۳۹۵). مقایسه مهارت‌های اجتماعی، سلامت روانی و عملکرد تحصیلی در فرزندان با والدین مطلقه متقارضی طلاق و عادی، فصلنامه خانواده پژوهی، ۱۲ (۴۵)، ۶۹-۹۲.

https://jfr.sbu.ac.ir/article_97245.html کرمی، س.، فخرآذری، ص.، و قاسم زاده، ع. (۱۳۹۷). اثربخشی مشاوره گروهی با رویکرد شناختی رفتاری در کاهش افسردگی کودکان طلاق. مجله سازمان نظام پژوهشی جمهوری اسلامی ایران، ۳۱ (۳)، ۲۲۳-۲۱۸.

کشاورز معظم، م. (۱۳۹۸). آسیب‌های فرزندان طلاق. مشهد: انتشارات جالیز.

مرادي، ش.، و اخانی، الله. (۱۳۹۸). مقایسه اختلال‌های روان‌شناختی فرزندان طلاق با همتأیان عادی. رویش روان‌شناسی، ۱۱ (۱)، ۱۱۸-۱۱۱. (<http://frooyesh.ir/article-1-1273-fa.html>)

مسجدی، ی.، و درویشی، ا. (۱۴۰۰). بررسی آسیب‌های اجتماعی و پیامدهای طلاق در ایران. نهمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران. (<https://civilica.com/doc/1375870>)

معنوی، ا. (۱۳۹۹). مقایسه میزان نافرمانی مقابله‌ای، خشونت و سازگاری اجتماعی در فرزندان والدین طلاق و عادی، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور مرکز پاسج.

میری‌وحید، س.، عباسی، ھ.، حیدری، ا. (۱۳۹۵). مقایسه شاخص‌های ترسیمی آزمون ترسیم خانواده‌ی جنبشی در کودکان عادی و طلاق. نشریه اصول بهداشت روانی، ۱۸ (۶)، ۳۲۹-۳۳۷.

https://jfsh.mums.ac.ir/article_7806.html?lang=fa

ناجی، ا. (۱۳۹۶). مقایسه ویژگی‌های نقاشی کودکان دختر و پسر طلاق با کودکان عادی. ششمین کنگره انجمن روان‌شناسی ایران، تهران. (<https://civilica.com/doc/732376>)

واحدی، ش.، حاجی میرآقا، م.، و نجاریان، ز. (۱۴۰۰). اثربخشی برنامه مداخله رویکرد مثبت‌گرا بر مشکلات درونی‌سازی شده کودکان طلاق. نشریه روان‌شناسی خانواده، ۸ (۱)، ۲۴-۴۶. (https://www.ijfpjournal.ir/article_247982.html)

یحیی‌زاده، ح.، و حامد، م. (۱۳۹۴). مسائل فرزندان طلاق در ایران و مداخلات مربوطه: فراتحلیل مقالات موجود. نشریه مطالعات زن و خانواده، ۳ (۲). (https://jwfs.alzahra.ac.ir/article_2209.html) ۹۱-۱۲۰

Ali, P. A., McGarry, J., & Maqsood, A. (2022). Spousal Role Expectations and Marital Conflict: Perspectives of Men and Women. *Journal of interpersonal violence*, 37(9-10), NP7082–NP7108. <https://doi.org/10.1177/0886260520966667>

Bahonar, F., Etemadi, O., & Salehi, K. (2023). Dimensions of Post-Traumatic Growth Resulting from Parental Divorce among Young Iranian Women. *Journal of Loss and Trauma*, 28(8), 1-23.

Baniasadi, A., Salehi, K., Khodaie, E. et al. Fairness in Classroom Assessment: A Systematic Review. *Asia-Pacific Edu Res* 32, 91-109 (2023). <https://doi.org/10.1007/s40299-021-00636-z>

Demir-Dagdas, T. (2021). Parental divorce, parent-child ties, and health: Explaining long-term age differences in vulnerability. *Marriage & Family Review*, 57(1), 24-42.

Dong, L., & Bouey, J. (2020). Public Mental Health Crisis during COVID-19 Pandemic, China. *Emerging infectious diseases*, 26(7), 1616-1618. <https://doi.org/10.3201/eid2607.200407>

Günay, G., Ersoy, A. F., & Alas Özdurhan, O. (2019). Divorce as a social problems and it's causes: family court examinations from karabuk sample. *Turkish Journal of Applied Social Work*, 2(1), 48-55. (<https://dergipark.org.tr/en/pub/trjasw/issue/46446/561133>)

Garriga, A., & Pennoni, F. (2022). The causal effects of parental divorce and parental temporary separation on children's cognitive abilities and psychological well-being according to parental relationship quality. *Social Indicators Research*, 161(2-3), 963-987.

Ismail, B. (2023). Description of the Impact of Divorce on the Psychic Condition of Children. *Journal of Asian-african Focus in Health*, 1(1), 25-31. <http://www.scieclouds.com/ojsnew/index.php/si/article/view/8>

Miralles, P., Godoy, C., & Hidalgo, M. D. (2023). Long-term emotional consequences of parental alienation exposure in children of divorced parents: A systematic review. *Current Psychology*, 42(14), 12055-12069.

Kabyn, A. (2023). The Psychological Consequences of Children of Parental Divorce. *Canadian Journal of Family and Youth*, 15(2), 120-125. <https://doi.org/10.29173/cjfy29923>

Okoli, C. (2015). A Guide to Conducting a Standalone Systematic Literature Review. *Communications of the Association for Information Systems*, 37(43), 879-910. <http://aisel.aisnet.org/cais/vol37/iss1/43>

Silva, M. (2015). A systematic review of Foresight in Project Management literature. *Procedia Computer Science*, 64, 792-799. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.08.630>

Tran, B. T., Nguyen, M. T., Nguyen, M. T., Nguyen, T. G., Duc, V. N. H., & Tran, T. T. M. (2023). Mental health and its determinants among adolescents living in families with separated or divorced parents in an urban area of Vietnam. *Osong public health and research perspectives*, 14(4), 300-311. <https://doi.org/10.24171/j.phrp.2023.0110>

Tullius, J. M., De Kroon, M. L. A., Almansa, J., & Reijneveld, S. A. (2022). Adolescents' mental health problems increase after parental divorce, not before, and persist until adulthood: a longitudinal TRAILS study. *European child & adolescent psychiatry*, 31(6), 969-978. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01715-0>

A systematic review: Investigating the psychological damage of Iranian children in parental divorce

Xerxa, Y., Rescorla, L. A., Serdarevic, F., Van IJzendorp, M. H., &&, V. W., Verhulst, F. C., ... & Tiemeier, H. (2020). The complex role of parental separation in the association between family conflict and child problem behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 49(1), 79-93.